

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ КИЇВЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

В статті автор розкриває деякі аспекти процесу формування культури мешканців передмістя міста Києва.

Ключові слова: *етнокультура, передмістя, приміська зона, трансформаційні процеси, міграція.*

В другій половині ХХ сторіччя відбулися значні зміни в розвитку традиційної селянської культури. Тому, сьогодні досить актуальними є питання вивчення духовної та національної культури українського селянства, що в зв'язку з історичними обставинами було і залишається носієм традиційної народної культури, що є неодмінним показником народності. Та разом з тим, проблеми сучасної культури села, залишаються малодослідженими. При дослідженні сучасного селянства важливо перш за все звернути увагу на трансформаційні процеси, що впливали на розвиток української культури впродовж останніх десятиріч. Для даного дослідження варто спробувати об'єднати різні підходи та методики вивчення. Особливої уваги потребують певні групи українського соціуму, які ще називають субкультури. В даній статті розкриваються проблеми етнокультури передмістя Києва, в якому тісно переплелися традиційна українська культура, міська культура та формаційні процеси уніфікації світової культури, в результаті чого утворюється нова "напівміська"¹ культура. Процес формування такої культури простежується в приміських селах.

В сучасній науці з'являються наукові праці, що досліджують етнокультуру українців².

Залишаються малодослідженими особливості розвитку етнокультури окремих груп українського населення, та чинники, що впливають на цей розвиток. Більшість досліджень ґрунтуються на вивченні розвитку окремо міської, або ж селянської культури. Дана стаття, є спробою, показати аспекти етнокультури українців, жителів приміських сіл, більшість яких через певний період стають мешканцями міст, розкрити особливості формування їхньої культури.

Більшість сіл, що знаходяться на прилеглий до Києва території, втратили значну частину корінного населення, яке було носієм традиційної культури українського суспільства. Кількість жителів таких сіл збільшувалася за рахунок міграцій у 1960-х роках, коли спостерігалось розширення радгоспів. В ці роки переселення відбувалося як правило з Вінниччини, Черкащини, Житомирщини, Чернігівщини, та інших областей. В приміських радгоспах розширювалася виробнича сфера, збільшувалася кількість робочих місць. Для приїжджих були побудовані нові масиви, гуртожитки. Як свідчать мешканці передмістя: "після 1963-го скота багато й не вистачало людей, давай строїти оці хати совхозні, й на масіві всі постройкі совхозні"³. Більшість переселенців 1960-х років так і залишилися чужими для корінних жителів, ярлик переселенців, "заброд" зберігається довгий час, й може накладатися, навіть на подальші покоління. В місцевих жителів зберігається певний негатив до приїжджих, вони кажуть: "В нас було чисте гарне село, а це ти візьми кругом, що робиться. Ці переселенці кажуть, що вони такі хазяї, може вони й хазяїни, но такого срача не було ніколи, я не знала де ми дівали мусор, якесь шкляне ми закопували глибоко, зимою чистили ставки. А тепер ніхто нічого. Обкошували, не заростало. Самі бузівчани в нас люди не погані, но нас січас одна жменька осталася. В нас всякого зброду, серед дня бійка всяка йде"⁴. Таке ставлення розпоширюва-

лося незалежно від обставин, які спонукали приїжджих до переселення, чи то "по-направленню", чи в пошуках кращого життя. Мігранти розповідають про причини переїзду, та нарікають на несправедливе ставлення корінного населення. "Для місцевих людей, мій чоловік був спеціалістом, а з іншого боку нас називали забродами, хоча ми не бродили, а нас направили. Тут багато людей приїхали сюди в силу обставин з інших областей. Але всерівно навіть тих, кого направили з міністерства називали забродами"⁵. Хоча таке ставлення до переселенців має своє пояснення у людей: "Хто воно зна звідки й чого воно приїхало, що їм тут треба, були б хазяями, то певно б не зривалися з насиженого місця"⁶. Люди вважають, що добрий господар не буде залишати свою садибу, своє село. Зміна в ставленні могла відбутися, якщо переселенці поступово доводили про себе як про роботящих господарів: "Та село чуже, і всі чужі, і я поміж них чужа. Пока я так трохи обробилась, та побачили, що нормальна сім'я, та робимо. Так тоді вже й в гості почали кликати та й кумами брать"⁷, тобто бачимо, що згодом відбувається сприйняття людей, що переселилися в передмістя із віддалених сіл.

В наступні роки демографічні зміни відбулися за рахунок переселення з території Київського моря в 1960-х роках, та утворення зони відчуження після 1986 року, внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Помітне збільшення кількості жителів приміських сіл Києва спостерігається за рахунок міграцій з Луганської, Житомирської, Харківської областей. Велика кількість осіб, що переїхали з інших областей, міст, сіл тепер не завжди зареєстровані у місцях нового проживання. Основною причиною сучасного переселення до передмістя, є місто Київ з широким ринком праці. Як правило переселенці наймають хати, кімнати в місцевих сільських людей, а при наявності кращої роботи та можливості наймати квартиру, переселяються до міста Києва. "Так, що поки маємо тут (с. Березівка, Києво-Святошинського р-ну) якусь копійку, а ні, то мо в місто на стройку, там наче й общежитіє якесь обіцяють"⁸. Відповідно, збільшення кількості мешканців міста Києва за останнє десятиріччя, відбувається, як і раніше, не за рахунок природного приросту, а у зв'язку переселення сільських жителів до міста.

В результаті адаптації переселенців, утворюється новий тип культури, свідомості – напівміський, що є невизначеним, проміжним типом. Відбувається певне протистояння між двома типами культур: селянської та міської. Проблема напівміської, напівселянської культури полягає у тому, що вона не має цілісної картини, образу, натомість являючи собою мозаїчну структуру певних локальних, регіональних обрядів, звичаїв, норм, моралі. Покоління, що виростає в такому середовищі, стає неадаптованим певною мірою, до деяких негативних проявів сучасності. Більша частина мігрантів, що переселялася до передмістя, мала на меті в подальшому переїхати до столиці. Переїжджаючи "тимчасово" до передмістя переселенці приховували свою локальну культурну традицію, але разом з тим, не засвоювали місцеві вірування та звичаї. Таким чином впродовж років формувалася певна культурна еkleктика, вірніше субкультура, яка поступово набирала рис традиційної.

Традиційна українська культура в своїй основі розрахована на сільськогосподарський цикл, більшість обрядів пов'язані з сільським господарством. В результаті зміни діяльності людини, зникає потреба в певних обрядах, які найкраще відображають господарський ритм життя. До того ж, протягом останніх 70-х років ХХ ст., все українське сприймалося як менш-вартісне, недосконале, а приналежність до селянства давало сталий набір певних, часто негативних ознак. Тому й виникає певний асоціативний ряд: українське-селянське-недолуге. Сталася насильницька перерваність у спадкоємності традицій, була порушена природна еволюція народної традиційної культури⁹. Хоча останні роки діяльності уряду спрямовані на подолання таких стереотипів.

Саме тому, дуже важливо простежити трансформаційні зміни в середовищі різних верств населення, й маючи чітку картину цих змін проводити цілеспрямовану й збалансовану державну політику, щоб подолати негативні радянські пережитки, сучасного засилля уніфікованої масової культури. Тим більше, що продуктивна частина українського суспільства була вихована на "традиціях радянської людини", живучи сьогодні в зовсім інших історико-культурних умовах.

Звісно, що місто завжди приваблювало людей з різних місцевостей, а тим більше місто-столиця. Сьогодні це можливість працевлаштування, отримання освіти, забезпечення медичним обслуговуванням, культурного дозвілля.

Це стосується сіл 30 – 40 кілометрової зони, але й часом і віддалених сіл, проте, які мають транспортне сполучення з містом, що дає можливість працювати в столиці. Наприклад, села Бородянського, Васильківського, Фастівського, Києво-Святошинського районів. За рахунок наявності залізничного сполучення, жителі цих районів мають можливість працювати в місті, й стають представниками маятникової міграції.

В радянський час в приміських селах мова викладання була українська. Не зважаючи на це, сьогодні в умовах незалежності України, передміське населення розмовляє на суржику, який в місті перетворюється на російську мову. Так більшість респондентів, шкільного віку зазначають, що в переважній більшості спілкуються суржиком “бо він зручний”, в той час як респонденти літнього віку 1930 – 1940 рр. народження зберігають українську мову, що більше тяжіє до літературної, ніж до суржика. З свідчень респондентки, що живе за 25 кілометрів від Києва, яка все життя пропрацювала в Києві, залишаючись при цьому жителькою села то вона стверджує, що погана російська завжди сприймалася краще ніж літературна українська. “...ставилися по-всякому, але постійно я була предметом, не дуже злих, але насмішок. Бо я говорила українською мовою, а всі, хто вчора були в селі говорили суржиком, російською, та це краще сприймали ніж українську. Мені про це постійно нагадували. А в транспорті могли просто не чути, якщо ти казав: – “Передайте будь-ласка” наче я на іноземні мові казала”¹⁰. Така ситуація зберігалася впродовж 1960 – 1980 років. Українська мова ототожнювалася з селянською мовою, в місті такою мовою не розмовляють. Статус забороненої, а разом з тим і селянської, українська мова отримала, ще з XIX ст. й з перемінним успіхом не втрачала його до 90-х років. Та за 15 років незалежності українське селянське суспільство так і не позбулося, так званого, синдрому мовної меншовартості. Особливо це помітно серед жителів передмістя. Коли вчорашні випускники українських сільських шкіл потрапляють в міське середовище, то відразу надають перевагу російській мові спілкування. Перехід на російську мову відбувається ще в громадському транспорті, що сполучає села з містом. Майже 70% молоді звертаються до водія з проханнями виключно російською мовою, в той час коли дома з батьками, сусідами спілкуються українською мовою. Такі тенденції, а саме скорочення чисельності україномовного населення присутнє не лише серед жителів приміської смуги. Така ситуація спостерігалася у Центральній Україні протягом 1989 – 2001 рр.¹¹ Основними двома чинниками, що впливають на скорочення чисельності україномовних українців є депопуляційні процеси й зазначені вище процеси, мовної асиміляції. Як зазначає дослідник Степан Павлюк: “Створюються умови для поділу суспільства за мовною ознакою, підсилюються етноіндеферовані прояви, твориться психологічний ґрунт для оцінки і ставлення до етнічного як маргінального”¹².

Мова є важливим елементом етнічної приналежності індивіда, й відображає його духовний потенціал. Тому не випадково, руйнуючи етнос, в першу чергу намагалися знищити або ж заборонити використання рідної мови. Вчені вважають, “Якщо етнокультура є формою адаптації до географічного, кліматичного, історичного, релігійного середовища, то мова головний інструмент інтелектуального осмислення дійсності не може не відображати ознак такої адаптації. Бо це не тільки найпростіші семантичні конструкції, але й виражений у них увесь комплекс духовної культури етносу – носія даної мови”¹³.

Наступні проблеми передмістя Києва, пов'язані з маргінальністю культури його мешканців. Приналежність їх до згадуваної вище напівміської-напівсільської культури. Проблема еклектичності напівміської культури полягає не лише в переоцінці духовних цінностей певної групи людей, а й в тому, що носії такої деструктуризованої культури переносять її в місто й впливають на переселенців з інших територій, які за певних обставин опиняються серед мігрантів. Варто згадати про рівень злочинності в районах міста Києва, що утворилися за рахунок сільського населення. Відбувається руйнація етично-моральних норм, натомість якої виникає псевдокультура з псевдоідеалами які не забезпечують індивід моральною стійкістю. В сучасних умовах глобалізації етнокультурні традиції підпадають під вплив зовні, з боку масової культури, яка несе у собі ідеї примітивізму, кінчу і нівелює будь-які національні риси, а також з боку “контркультури”, яка проголошує насилля, порнографію, та інші негативи¹⁴. Відбувається деформація етнокультури, особливо у передмісті.

Маргінальність передмістя проявляється і в ставленні до навколишнього середовища. Так,

для багатьох мігрантів, які не є корінними жителями, ці села чужі, відповідно й ставлення до оточуючого середовища, як до чужого, й яке абсолютно не шкода. Адже середовище в якому проживає мігрант, сприймається як тимчасове. Приміські села використовуються як трамплін, до столиці. До того ж поведінка незнайомця викликає набагато менше цікавості з боку корінних жителів села, ніж поведінка знайомих, родичів, друзів. Відповідно, така людина втрачає дуже важливий традиційно український елемент формування поведінки. Навпаки, це дає їй уявлення про те, що вона при будь-якій поведінці залишається непоміченою, й робить те, що вдома, мабуть, би ніколи не вчинила. Для прикладу, в традиційному українському суспільстві велике значення мала громадська думка. Так дівчина за якою ходила погана слава, не могла вже розраховувати на успішне весілля, підтримку сусідів тощо. Існували дівочі та парубочі громади, які мали великий вплив на моральне виховання молоді¹⁵.

В радянський час була сформована ціла потужна система яка контролювала поведінку не лише молоді, а життя дорослих людей. Це різноманітні збори, засідання на яких могли оприлюднювати всі негативні вчинки громадянина. Дуже популярним було малювання різноманітних карикатур в школах, підприємствах, радгоспах, які висміювали певні вади: пияцтво, куріння, ледарство тощо. Звісно, що мета таких заходів полягала у вихованні радянської особистості й формуванні шаблонної відповідності "радянським стандартам". Разом з тим, особистість не залишалася без певних моральних рамок з досить чітким розмежуванням дозволено не дозволено; добре-погано. Більшість людей, сьогодні такий вид контролю втратили з розпадом Радянського Союзу, натомість ще не сформована інша дієва сукупність заходів, традицій чи інших елементів, які б могли регламентувати поведінку.

Мігранти приміських сіл розглядають село як "спальний район", а не місце проживання, де можна було б працювати й мати належний відпочинок. Тому, що поряд з культурними-побутовими центрами Києва, більшість сіл не мають навіть належних медичних пунктів, клубів, бібліотек тощо. Поряд з цим спостерігається розбудова готельних та інших розважальних комплексів на території сіл. Але такі споруди розглядаються селянами, як додаткова можливість отримати роботу, а не як засіб відпочинку. Наприклад, ресторани "Два бобри", "Авто гриль мисливець", "Хохленд клуб", "Смерекова хата", готельні комплекси "Адмірал клуб", "Шкіпер", "Вечорниці клуб" тощо, ці та інші установи розраховані на заможного громадянина. Сільські жителі не розглядають такі кафе, ресторани як заклади для власного відпочинку, адже ціни в них не відповідають матеріальному становищу селян.

За останні роки стали помітні позитивні зрушення у відновленні національного культурного розвитку України (це і законопроекти, що спрямовані на збереження і популяризацію надбань української культури, проведення різноманітних етнофестивалів, конкурсів тощо), в першу чергу, ці зрушення помітні в столиці чи обласних центрах України, й залишаються недоступними для більшості сільського населення. Важливу роль повинні відігравати засоби масової інформації, які сьогодні звертають мало уваги на висвітлення подій, що віддзеркалювали б сучасне культурне життя, культурні традиції та звичаї українського народу. Зрозуміло, що телебачення відображає інтереси зденационалізованої української аудиторії, яка віддає перевагу Верці Сердючці, яка так веселить російського глядача, принижуючи гідність українського народу. Разом з тим, новітні інформаційні технології, не лише впливають на процес становлення стереотипів мислення певних груп суспільства, але й формують їх (систему цінностей, стиль життя, формули поведінки тощо). Тому варто враховувати, що людина має право вибору й альтернативи, важливо правильно подавати культурні цінності українського народу, не пропагуючи псевдофольклорні зразки. Адже якраз сьогодні, попри всі негаразди, зростає національна самосвідомість, збільшується потяг до національного самопізнання.

¹ <http://old.russ.ru/antolog/vek/1995/1/kagan.htm>

² Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ ст. 36. Науково-теоретичних ст. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 182; Духовна культура українського народу. – К., 1994. – С. 38; Етнокультура Волинського полісся, чорнобильська трагедія. – Рівне, 1998. – С. 324; Луганщина: етнокультурний вимір. – Луганськ, 2001. – С. 360; Традиційна народна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації міжнародна науково-практична конференція. – Харків, 2004. – С. 204; Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура. – К., 2000. – С. 591; Філіпчук Георгій. Українська культура в змісті національної загальної та педагогічної освіти. – Чернівці, 1996. – С. 322.

- ³ Зап. автором у 2006 р. від Дудар С. 1931 р.н. у с. Бузова, Києво-Святошинського р-ну, Київської обл.
- ⁴ Зап. автором у 2006 р. від Дудар С. 1931 р.н. у с. Бузова, Києво-Святошинського р-ну, Київської обл.
- ⁵ Зап. автором у 2006 р. від Катеринчук Л. 1947 р.н. у с. Любимівка, Києво-Святошинський р-ну, Київської обл.
- ⁶ Зап. автором у 2006 р. від Ковальчук Г. 1935 р.н. у с. Немішаєво, Бородянського р-ну, Київської обл.
- ⁷ Зап. автором у 2006 р. від Поліщук Г.С. 1943 р.н. с.Шамраївка, Сквирського р-ну, Київської обл.
- ⁸ Зап. автором у 2006 р від Бондарчук Петра Степановича, що тимчасово проживає в с. Березівка, Києво-Святошинського р-ну, Київської обл.
- ⁹ Борисенко Валентина. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. – К., 2000. – С. 7.
- ¹⁰ Зап. автором у 2006 р. від Катеринчук Л. 1947 р.н. у с. Любимівка, Києво-Святошинський р-ну, Київської обл.
- ¹¹ Скляр В. Зміни чисельності україномовних українців у західних та центральних областях України (за даними переписів населення 1989 та 2001 років) // Етнічна історія народів Європи. – К., 2006. – С. 53 – 58.
- ¹² Павлюк Степан. "Етнічна самоідентифікація сучасного українського міста: тенденції і прояви". – С. 4 – 8. Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття. Збірник науково-теоретичних статей. / Голов. ред. Павлюк С.П. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 184.
- ¹³ Додонова Р.А. Этническая ментальность: опыт социально-философского исследования. – Запорожье, 1998. – С. 19.
- ¹⁴ Старовойтова Н. Гармонізація міжетнічних культурних взаємодій в Україні: об'єктивні передумови та логіка практичних дій.
- ¹⁵ Борисенко Валентина. Вказ. праця.

В статье автор показывает некоторые аспекты процесса формирования культуры жителей пригородной зоны города Киева.

Ключевые слова: пригород, миграция, трансформационные процессы.

In this article author shows some aspects of the processes of formation of culture of the inhabitants in the suburban zone of Kiev.

Key Words: residential suburb, transformation, migration.